

جامعه‌شناسی حقوق جلسه چهارم: نظام‌های حل منازعات

مجید محمدی

مناره پایان ناپذیر

- پیچ رادیو را که صبح بچرخانید یا وارد دنیای مجازی شوید تا ایمیلتان را چک کنید با چندین خبر که محتوای اصلی آنها منازعات بشری است مواجه می‌شوید: از قتل و سرقت تا جنگ و شورش و اعتراض خیابانی، از خشونت خانگی تا اعتصاب و از فرار از خانه تا ضرب و جرح.

سطح منازعات

- بنا به گزارش پزشکی قانونی تهران از کل مراجعان نزاع در هشت ماه اول سال ۱۳۹۳ بیش از ۵۰ هزار مرد و در حدود ۲۶ هزار نفر زن بوده‌اند. (سایت روابط عمومی این سازمان، ۲۱ دی‌ماه ۱۳۹۳) این یعنی حدود ۱۱۰ هزار مراجعه‌کننده در تهران در کل سال و حدود ۸۰۰ هزار مراجعه‌کننده در کل کشور (با توجه به این که جمعیت تهران حدود یک هفتم جمعیت کشور است).

سطح منازعات

- این تنها بخش کوچکی از کسانی است که در نزاع و ضرب و شتم درگیر می‌شوند، چون بسیاری از نزاع‌ها به پزشکی قانونی کشیده نمی‌شود و بسیاری از آن‌ها در پس پرده و خانه‌ها پنهان می‌مانند.
- برگشت حدود ۱ تا ۱۲ میلیون چک در سال
- حدود ۱۶ تا ۱۹ میلیون پرونده

کارکرد اجتماعی قانون و نهادهای حقوقی

- بازدارندگی
- مشروعیت بخشی
- تحکیم پیوندهای اجتماعی
- نظم اجتماعی
- این امور از سطح منازعات می‌کاهد.

دو نظام حقوقی تفتیشی و تقابلی

- **Inquisitorial systems have four characteristics:**
- **1) the judges are to guide people into the perceived heaven (not order and public welfare); so criminal investigation is not a determining factor and if the judge see it proper for the main purpose he orders the investigation**

دو نظام حقوقى تفتيشى و تقابلى

- **2) mistrust in the defence and total trust in the reliability of the prosecution evidence; people are guilty unless proven innocent; and**

دو نظام حقوقی تفتیشی و تقابلی

- **3) the authority in charge is righteous; the trial is not the exclusive forum for seeking out and determining the truth**
- **4) no way to avoid a trial**

منازعه و مصالحه

- وجود اختلاف و تعارض در جامعه امری طبیعی است. افراد به سادگی می‌توانند بر سر منابع و نوع برخوردها، رفتارها و قراردادهایی که با یکدیگر دارند اختلاف پیدا کنند و حتی کارشان به نزاع بینجامد. همچنین وقوع جرم در هر جامعه‌ای طبیعی است چون تصویب و اعمال و اجرای قانون به همراه خود گروه‌هایی را می‌آورد که آن قوانین را نقض می‌کنند. اما جوامع هم در میزان تخلف از قانون و هم در روش‌های حل منازعه با هم تفاوت دارند.

انواع منازعات و انواع دادگاه‌ها

- دادگاه‌های عمومی (کیفری، مدنی)
- دادگاه‌های صلح
- دادگاه نظامی
- دادگاه انقلاب
- دادگاه‌های ویژه (اطفال، روحانیت، انتظامی قضات، دیوان عدالت اداری)

زمینه‌های مصالحه‌ناپذیری

- جامعه ایران یک جامعه چند هنجاری و چند ارزشی است و همین چند هنجاری و چند تکه‌ای بودن بدون سازوکارهای ایجاد و تقویت پیوندهای اجتماعی یکی از موانع مصالحه‌پذیری است. این چند هنجاری و چند ارزشی بودن حتی در درون خانواده‌ها نیز به چشم می‌خورد.

زمینه‌های مصالحه‌ناپذیری

- متأسفانه نهادهای مدنی آن‌چنان قدرتمند نیستند که فرایندهای همزیستی مسالمت‌آمیز، درک متقابل و پذیرش چند فرهنگی و مدارا را به جریان بیندازند تا نهادهای خرد و کلان اجتماعی و کلیت جامعه به طور طبیعی نقاط مشترک را پیدا کنند. حکومت نیز از این جهت کاملاً بر خلاف مسیر مدارا و تساهل اجتماعی و فرهنگی حرکت می‌کند و با یکسونگری به تنش‌ها دامن می‌زند.

زمینه‌های مصالحه‌ناپذیری

- خرده‌فرهنگ‌های شایع‌تر موجود در ایران یعنی سه فرهنگ اسلام‌گرا (سنی و شیعه)، غرب‌گرا (لیبرال و سوسیالیست) و ملی‌گرا و ترکیبات آن‌ها در کنار مذاهب و خرده‌فرهنگ‌های منطقه‌ای و قومی یک چهل تکه به وجود آورده که دولت مرکزی اقتدارگرا تنها با تمسک به زور و عوامل امنیتی و نظامی‌اش می‌تواند جامعه را ظاهراً یک‌دست و هم‌رنگ سازد. یک قانون مبتنی بر تمامیت‌خواهی آن هم در همه جزئیات زندگی خصوصی و عمومی نمی‌تواند رافع منازعات در جامعه باشد.

پرسش‌ها تا اینجا

- ویژگی‌های نظام حقوقی تفتیشی
- مشکلات نظام حقوقی تقابلی
- آیا منازعات خاص دادگاه ویژه می‌طلبد؟
- دادگاه تخصصی و عمومی؟
- موانع مصالحه‌ناپذیری در ایران

چرا روش‌های بدیل؟

- الزام قانونی دولت به رسیدگی شکایات بر اساس قانون اساسی
- افزایش نجومی موارد شکایت در دادگاه‌ها و تاخیر بسیار زیاد در رسیدگی به علت قلت نیروی انسانی و امکانات دستگاه قضا

چرا روش‌های بدیل؟

- وقت‌گیر بودن فرایند تحقیق تا رفتن به دادگاه برای دو طرف تا حدی که گاه اصل موضوع تا زمان رفتن به دادگاه فراموش شده یا حل می‌شود یا انگیزه پی‌گیری رفع می‌شود.
- هزینه زیاد فرایند فوق
- افزایش نارضایی مردم از دادگاه‌ها و دستگاه قضایی

روش‌های بدیل

- هر روشی که فرایند قضایی را کاملاً در چارچوب دادگاه و اعمال زور و قدرت قاهره حکومت قرار نمی‌دهد.
- افزایش نقش مردم و نهادهای غیردولتی در حل اختلافات
- ایجاد فضایی کمتر تقابلی در حل اختلافات و تاکید بر نقاط مشترک و منافع مشترک
- رجوع به مراجع دیگر اقتدار در جامعه در کنار دولت

روش‌های بدیل

- دو وجه مهم این روش‌ها:
- آیا این روش تسهیل‌کننده (کمک به طرف‌ها برای رسیدن به نتیجه مورد قبول برای آن‌ها) است یا ارزیابی‌کننده (شخص بی‌طرف نظر می‌دهد).
- آیا این روش الزام‌آور است یا خیر.
- روش تسهیل‌کننده الزام‌آور نیست.

روش‌های بدیل

غیر الزام آور	تسهیل کننده	مذاکره Negotiation
غیر الزام آور / الزام آور	ارزیابی کننده	حقیقت یابی بی طرفانه (توسط دادگاه تعیین می شود) Neutral fact finding
غیر الزام آور	ارزیابی کننده	ارزیابی بی طرفانه ابتدایی Early neutral evaluation
غیر الزام آور	تسهیل کننده	واسطه گری Mediation

روش های بدیل

غیر الزام آور	ارزیابی کننده	تحکیم (با انتخاب قاضی تحکیم) Arbitration
غیر الزام آور	ارزیابی کننده (نقش هیئت منصفه تشویق طرف ها به توافق است)	محاكمه سریع با حضور هیئت منصفانه Summary jury trial
غیر الزام آور	ارزیابی کننده (بدون هیئت منصفه، نقش بیشتر واسطه)	محاكمه کوچک Mini-trial

روش‌های بدیل

الزام‌آور	ارزیابی‌کننده	نهاد رسیدگی به شکایات در ادارات و موسسات Ombudsman
غیرالزام‌آور	تسهیل‌کننده	مرور همکاران Peer review
لزوما الزام‌آور نیست	شفافیت در خدمت کاهش و تسهیل حل اختلافات (افزایش نظارت اجتماعی)	سیاست درهای باز (در فرایند شکایات) Open door policy
الزام‌آور	ارزیابی‌کننده	هیئت‌های حل اختلاف اتحادیه‌ها Union management model

نمونه‌ها

- انواع این روش‌ها را می‌توانید در مجموعه تلویزیونی «همسر خوب» ببینید.
- قانون اصلاح عدالت مدنی مصوب ۱۹۹۰ در کنگره دادگاه‌های منطقه‌ای فدرال را ملزم کرد روش‌های بدیل را در نظر بگیرند تا با افزایش هزینه‌های تاخیر برخورد کنند.
- از سال ۱۹۹۳ برخی از دادگاه‌های فدرال استفاده از روش‌های بدیل را الزامی ساخته‌اند.

تفصیل این بحث در

- **Alternative Dispute Resolution in the Workplace: Concepts and Techniques for Human Resource Executives and Their Counsel**, E. Patrick McDermott, Arthur Eliot Berkeley, Quorum Books, 1996
- **Alternative Dispute Resolution: The Litigator's Handbook**, ed. by Nancy F. Atlas, Stephen K. Huber, E. Wendy Trachte-Huber,

محاسن این روش‌ها

- کاهش بار دادگاه‌ها
- سریع‌تر و کم‌هزینه‌تر بودن فرایند
- نزدیک‌تر بودن به حیطه‌ای که جرم اتفاق می‌افتد.
- تخصصی‌تر بودن داور
- نقش بیشتر وکلا و مشاوران

مشکلات این روش‌ها

- تاثیر آن‌ها محدود است.
- بسیاری از اختلافات در نهایت به دادگاه می‌روند.
- دخالت نهادهای مدنی و قوه مجریه در کار قوه قضائیه
- اطلاعات حقوقی و قضایی کمتر افراد درگیر در فرایندهای بدیل

مباحث مهم

- در چه حوزه‌هایی روش‌های بدیل موثرتر هستند: خانواده، اختلافات در محیط کار، جرائم غیر خشن
- قدمت روش‌های بدیل: آن‌ها قدمتی بیش از دادگاه‌های دولتی دارند.
- در برخی از موارد از ترکیبی از آن‌ها استفاده می‌شود.
- برخی از آن‌ها را دادگاه الزام‌آور می‌کند و برخی به صورت داوطلبانه قابل اتخاذ هستند.
- روش‌های بدیل هر روز در حال تحول هستند.

در حوزه‌هایی که روش‌های بدیل کار نمی‌کنند

- در حوزه تروریسم حتما کار نمی‌کنند.
- در حوزه‌هایی که طرفین عجله دارند و گشایش سریع می‌خواهند (معلوم نیست به نتیجه برسند).
- مواردی که یکی از دو طرف بخواهد با مورد خود پیشینه قابل رجوع قضایی بسازد.
- در اکثر موارد در دادگاه‌ها این موارد مطرح نیست.

پرسش‌های پایان جلسه

- یکی از روش‌های بدیل حل منازعه و اختلاف را انتخاب کرده و در دو حوزه حل اختلاف مثل اختلافات خانوادگی یا مجادلات در حوزه زمین و ساختمان‌سازی، درباره مشکلات و مزایای آن‌ها بحث کنید.
- نقش نهادهای مدنی در حوزه حل منازعات چیست؟ آن‌ها تا چه حد می‌توانند در این حوزه موثر باشند؟
- وکلا با کدام سیستم بهتر می‌توانند کار کنند: دادگاه‌ها یا روش‌های بدیل؟

حقوق معنوی

- اختصاص - این مطلب به پروژه توانا مربوط به سازمان
- E-Collaborative for Civic Education اختصاص دارد و استفاده از آن می بایست با ذکر نام سازمان تهیه کننده انجام شود.
- غیر تجاری - این مطلب برای استفاده های غیر تجاری می باشد و برای هیچ گونه منفعتی بهره برداری نخواهد شد.
- اشتراک - اگر می خواهید هر گونه تغییری در مطلب وارد کنید، شما می توانید حاصل کار را تنها تحت مجوز
- E-Collaborative for Civic Education منتشر کنید و برای ایجاد بدنه اصلی اطلاعات، این تغییرات را باید با
- E-Collaborative for Civic Education به اشتراک گذارید.

